

**KELAJAK PEDAGOG SHAXSIDA IJTIMOYIY INTELLEKT VA EMPATIYA
RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI****Soliyeva Madinabonu**

Chirchiq davlat pedagogika

Universiteti 1-bosqich pedagogika va psixologiya yo'nalishi magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20356682>

Annotatsiya. Mazkur ilmiy ishda kelajak pedagog shaxsida ijtimoiy intellekt va empatiya rivojlanishining nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda ushbu psixologik sifatlarning pedagogik faoliyatdagi o'ri, ularning o'zaro bog'liqligi hamda zamonaviy ta'lim jarayonidagi ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, ijtimoiy intellekt va empatiyaning o'quvchilar bilan samarali muloqotni ta'minlash, ijobiy psixologik muhit yaratish va shaxsga yo'naltirilgan ta'limni rivojlantirishdagi roli asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy intellekt, empatiya, pedagog, pedagogik kompetensiya, kommunikativ kompetensiya, emotsional intellekt, ta'lim jarayoni, shaxs rivoji.

Аннотация. В данной научной работе анализируются теоретические и практические аспекты развития социального интеллекта и эмпатии у будущего педагога. Рассматривается роль данных психологических качеств в педагогической деятельности, их взаимосвязь и значение в современном образовательном процессе.

Также обосновывается значение социального интеллекта и эмпатии в обеспечении эффективного общения с учащимися, создании благоприятной психологической среды и развитию личностно-ориентированного обучения.

Ключевые слова: социальный интеллект, эмпатия, педагог, педагогическая компетентность, коммуникативная компетентность, эмоциональный интеллект, образовательный процесс, развитие личности.

Abstract. This scientific paper analyzes the theoretical and practical aspects of developing social intelligence and empathy in future teachers. It discusses the role of these psychological qualities in pedagogical activity, their interconnection, and their importance in the modern educational process. The study also highlights the significance of social intelligence and empathy in ensuring effective communication with students, creating a positive psychological environment, and promoting student-centered education.

Keywords: Social intelligence, empathy, teacher, pedagogical competence, communicative competence, emotional intelligence, educational process, personality development.

Zamonaviy jamiyatning tezkor rivojlanishi, globallashuv jarayonlarining kuchayishi hamda ta'lim tizimida yuz berayotgan tub o'zgarishlar pedagog kasbiga bo'lgan talablarni sezilarli darajada oshirmoqda.

Bugungi kunda pedagog nafaqat bilim beruvchi shaxs, balki o'quvchining shaxsiy, ijtimoiy va emotsional rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi murakkab kasbiy subyekt sifatida qaralmoqda. Shu bois ta'lim jarayonida inson omili, shaxslararo munosabatlar va psixologik muhitning roli tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuvning keng joriy etilishi pedagog shaxsining kasbiy va shaxsiy sifatlarini kompleks rivojlantirish zaruratini yuzaga keltirdi. Ayniqsa, o'qituvchining kommunikativ kompetensiyasi, ijtimoiy moslashuvchanligi hamda emotsional barqarorligi ta'lim samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida e'tirof etilmoqda.

Shu nuqtai nazardan, kelajak pedagog shaxsida ijtimoiy intellekt va empatiya kabi psixologik sifatlarni rivojlantirish dolzarb ilmiy va amaliy muammo hisoblanadi.

Ijtimoiy intellekt pedagogga ijtimoiy vaziyatlarni to'g'ri anglash, insonlararo munosabatlarni tahlil qilish va samarali muloqot strategiyalarini tanlash imkonini bersa, empatiya o'quvchining ichki hissiy holatini tushunish, uning kechinmalariga hamdard bo'lish va individual yondashuvni amalga oshirish imkonini yaratadi. Ushbu ikki sifatning uyg'un rivojlanishi pedagogik jarayonda insonparvarlik tamoyillarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Bugungi ta'lim muhitida o'quvchilar shaxsini har tomonlama rivojlantirish, ularning emotsional ehtiyojlarini inobatga olish va ijobiy psixologik muhit yaratish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Shu jihatdan pedagogning ijtimoiy intellekti va empatik qobiliyati ta'lim jarayonining sifatini belgilovchi asosiy omillardan biriga aylanmoqda.

Mazkur mavzuning dolzarbligi quyidagi omillar bilan izohlanadi:

zamonaviy ta'limda shaxsga yo'naltirilgan yondashuvning kuchayishi;

pedagogik jarayonda kommunikativ kompetensiyaning ahamiyati ortishi;

o'quvchilar psixologik holatiga e'tiborning kuchayishi;

ta'lim jarayonida konfliktli vaziyatlarning ko'payishi;

pedagogning emotsional va ijtimoiy yetukligiga ehtiyoj oshishi.

Shu sababli kelajak pedagog shaxsida ijtimoiy intellekt va empatiyani rivojlantirish nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy-psixologik jihatdan ham muhim ilmiy masala sifatida qaraladi.

Ushbu sifatlarni rivojlantirish pedagogning kasbiy samaradorligini oshiradi, o'quvchilar bilan o'zaro ishonchli munosabatlarni shakllantiradi hamda ta'lim jarayonining insoniy va tarbiyaviy ahamiyatini kuchaytiradi.

Ijtimoiy intellektning nazariy asoslari va mohiyati

Ijtimoiy intellekt tushunchasi psixologiya fanida shaxsning ijtimoiy muhitda samarali faoliyat yurita olish, insonlararo munosabatlarni to'g'ri anglash, ularning xulq-atvorini tahlil qilish hamda turli ijtimoiy vaziyatlarga moslashish qobiliyatini ifodalovchi murakkab psixologik kategoriya sifatida talqin etiladi. Ushbu tushuncha ilk bor XX asr boshlarida ijtimoiy psixologiya yo'nalishida shakllanib, keyinchalik G. Ollport, E. Torndayk, D. Goleman va boshqa olimlar tomonidan yanada rivojlantirilgan.

Nazariy jihatdan ijtimoiy intellekt shaxsning nafaqat kognitiv (aqliy), balki emotsional va kommunikativ imkoniyatlarini ham o'z ichiga olgan integrativ tizim sifatida qaraladi. Bu tizim insonning jamiyatda muvaffaqiyatli moslashishi, ijtimoiy rollarni to'g'ri bajarishi va samarali muloqot o'rnatishida hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Ijtimoiy intellektning asosiy nazariy yondashuvlari quyidagilardan iborat:

Kognitiv yondashuv — ijtimoiy vaziyatlarni tushunish, tahlil qilish va mantiqiy xulosa chiqarish jarayonlarini o'rganadi;

Behavioristik yondashuv — shaxsning ijtimoiy xulq-atvorini tashqi muhit ta'siri orqali shakllanishini izohlaydi;

Gumanistik yondashuv — shaxsning o'zini anglash, o'zini rivojlantirish va insonparvarlik tamoyillariga asoslangan ijtimoiy faoliyatini tahlil qiladi;

Emotsional yondashuv — ijtimoiy intellektni hissiyotlarni boshqarish va boshqalarning emotsional holatini tushunish bilan bog'laydi.

Ijtimoiy intellektning mohiyati shundan iboratki, u insonning jamiyatda samarali faoliyat yuritishini ta'minlaydigan asosiy psixologik mexanizmlardan biri hisoblanadi.

Bu mexanizm orqali shaxs boshqalarning fikri, hissiyoti va xatti-harakatlarini anglay oladi hamda ularga mos ravishda o'z xulqini boshqaradi.

Ijtimoiy intellekt quyidagi asosiy komponentlardan tashkil topadi:

ijtimoiy idrok — insonlarni kuzatish va ularni to'g'ri tushunish qobiliyati;

ijtimoiy tahlil — vaziyatlarni chuqur o'rganish va sabab-oqibat aloqalarini aniqlash;

kommunikativ kompetensiya — muloqotni samarali tashkil etish va boshqarish;

empatik sezgirlik — boshqalarning hissiyotlarini anglash va his qilish;

ijtimoiy moslashuvchanlik — turli sharoit va guruhlariga tez moslashish qobiliyati.

Pedagogik faoliyat nuqtai nazaridan ijtimoiy intellekt o'qituvchining kasbiy samaradorligini belgilovchi eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Chunki pedagog doimiy ravishda turli temperament, xarakter va psixologik holatga ega o'quvchilar bilan ishlaydi. Shu sababli u har bir o'quvchining individual xususiyatlarini tushunishi, sinf jamoasidagi ijtimoiy munosabatlarni to'g'ri tahlil qilishi va pedagogik jarayonni shunga mos ravishda boshqarishi lozim.

Bundan tashqari, ijtimoiy intellekt pedagogga konfliktli vaziyatlarni oldindan sezish va ularni konstruktiv tarzda hal qilish imkonini beradi. Bu esa ta'lim muhitida barqarorlikni ta'minlaydi hamda o'quvchilarda o'zaro hurmat, hamkorlik va ijobiy munosabatlarni shakllantiradi.

Shuningdek, zamonaviy ta'lim jarayonida ijtimoiy intellekt raqamli muhit bilan ham bog'liq holda rivojlanmoqda. Virtual ta'lim platformalarida samarali muloqot qilish, onlayn sinflarda ijtimoiy muhitni boshqarish va raqamli kommunikatsiya vositalaridan to'g'ri foydalanish ham ijtimoiy intellektning yangi ko'rinishlarini shakllantirmoqda.

Umuman olganda, ijtimoiy intellekt shaxsning jamiyatda muvaffaqiyatli yashashi va professional faoliyat yuritishida muhim psixologik asos bo'lib xizmat qiladi. Ayniqsa, pedagogik faoliyatda u nafaqat kasbiy mahoratni, balki insoniy sifatlarni ham shakllantiruvchi asosiy omil sifatida namoyon bo'ladi.

Empatiya va uning pedagogik ahamiyati

Empatiya — bu boshqa insonning emotsional holatini chuqur anglash, uni ichki hissiy darajada his qilish va unga mos emotsional javob qaytarish qobiliyatidir.

Empatiya pedagogik faoliyatda juda muhim bo'lib, u o'quvchining ichki dunyosini tushunish, uning ehtiyojlarini aniqlash va individual yondashuvni shakllantirishga xizmat qiladi.

Empatiyaning asosiy turlari:

kognitiv empatiya — boshqani tushunish va fikrini anglash;

affektiv empatiya — hissiy darajada hamdardlik bildirish;

xulqiy empatiya — mos harakat bilan javob berish;

pedagogik empatiya — o'quvchining holatiga mos yondashuv;

ijtimoiy empatiya — guruh hissiyotini anglash va boshqarish.

Empatiyaning pedagogik ahamiyati:

o'quvchida ishonch hissini shakllantiradi;

psixologik xavfsizlik muhitini yaratadi;

o'quv motivatsiyasini oshiradi;

individual yondashuvni kuchaytiradi;

ta'lim jarayonini insonparvarlashtiradi.

Pedagogik faoliyatdagi amaliy ahamiyati

Ijtimoiy intellekt va empatiya pedagogik faoliyatda nafaqat nazariy tushunchalar sifatida, balki bevosita amaliy jarayonning samaradorligini belgilovchi asosiy psixologik omillar sifatida namoyon bo'ladi.

Zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchining kasbiy muvaffaqiyati ko'p jihatdan uning o'quvchilar bilan qanday munosabat o'rnatish, ularning ichki holatini qanchalik tushunishi va pedagogik vaziyatlarga qanday yondashuv tanlashiga bog'liqdir.

Ijtimoiy intellektga ega bo'lgan pedagog sinf jamoasidagi ijtimoiy jarayonlarni tez va to'g'ri tahlil qila oladi, o'quvchilar o'rtasidagi munosabatlarni boshqara oladi hamda ta'lim jarayonida yuzaga keladigan turli ijtimoiy-psixologik vaziyatlarga moslashuvchan yondashuvni qo'llaydi. Bu esa o'qituvchiga faqat bilim berish emas, balki ta'lim jarayonini samarali boshqarish imkonini ham yaratadi.

Empatiya esa pedagogga har bir o'quvchining ichki dunyosini chuqur tushunish, uning emotsional holatini his qilish va individual ehtiyojlarini aniqlash imkonini beradi. Natijada o'qituvchi har bir o'quvchiga shaxs sifatida yondasha oladi, bu esa ta'lim jarayonini insonparvarlashtirishga xizmat qiladi.

Amaliy jihatdan ijtimoiy intellekt va empatiyaga ega pedagog quyidagi muhim natijalarga erishadi:

- o'quvchilar bilan tezkor va samarali kommunikatsiya o'rnatadi;
- sinfda ijobiy, barqaror psixologik muhit shakllantiradi;
- o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim beradi;
- nizoli va konfliktli vaziyatlarni konstruktiv tarzda hal qiladi;
- o'quvchilarda o'qishga nisbatan motivatsiyani oshiradi;
- o'quvchilarning ishonchi va hurmatini qozonadi;
- ta'lim jarayonining umumiy sifatini sezilarli darajada yaxshilaydi;
- o'quvchilarning ijtimoiy va emotsional rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Bundan tashqari, zamonaviy pedagogik amaliyotda ijtimoiy intellekt va empatiya raqamli ta'lim muhitida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Masofaviy ta'lim sharoitida o'qituvchi virtual muloqot orqali ham o'quvchilarning psixologik holatini sezishi, ularning faolligini tahlil qilishi va motivatsiyasini qo'llab-quvvatlashi zarur bo'ladi. Bu esa pedagogdan yanada yuqori darajadagi ijtimoiy sezgirlik va kommunikativ kompetensiyani talab etadi.

Shuningdek, ijtimoiy intellekt va empatiya pedagogga ota-onalar bilan samarali hamkorlik qilish, ta'lim muassasasi ichidagi jamoaviy muhitni yaxshilash hamda hamkasblar bilan professional munosabatlarni mustahkamlash imkonini beradi. Bu esa umumiy ta'lim tizimining barqarorligi va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, kelajak pedagog shaxsida ijtimoiy intellekt va empatiya sifatlarini rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining eng muhim va strategik yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Ushbu sifatlar pedagogning kasbiy kompetensiyasini mustahkamlaydi, o'quvchilar bilan samarali muloqotni ta'minlaydi, ta'lim jarayonining sifatini oshiradi hamda insonparvarlik tamoyillarini kuchaytiradi.

Shu sababli pedagog kadrlar tayyorlash jarayonida ijtimoiy intellekt va empatiyani rivojlantirishga tizimli, uzluksiz va ilmiy asoslangan yondashuv zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. G'oziyev E.G. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2019.
2. G'oziyev E.G. Psixologiya (darslik). – Toshkent: O'qituvchi, 2020.
3. Davletshin M.G., Tojiboev M. Yosh davrlari psixologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
4. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2021.
5. Hasanboyeva O.U. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: Noshir, 2020.
6. Nishonova Z.T. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti, 2019.
7. Mahmudov K. Pedagogik mahorat asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2022.
8. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020 (yangi tahrir).
9. O'zbekiston Respublikasi Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. – Toshkent, 2021.
10. OTM ilmiy maqolalar to'plami: Pedagogika va psixologiya muammolari. – Toshkent, 2022–2024.